

Andrzej J ó z w o w i c z, *L'imputabilità penale nella legislazione canonica*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2005, ss. 201.

Księgarnia Watykańska wydała bardzo starannie i efektownie pod względem edytorskim pracę ks. dr. Andrzeja Józowicza, pracownika Dyplomacji Stolicy Apostolskiej, aktualnie w randze sekretarza Nuncjatury Apostolskiej na Węgrzech, poświęconą doniosłej kwestii prawa kanonicznego, jaką stanowi poczytalność karna w Kościele.

Przedmiotowa praca ma wszystkie dane ku temu, by była traktowana jako monograficzne opracowanie na temat poczytalności sprawcy czynu przestępnego w świetle przepisów zawartych w Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 roku, ze szczególnym odniesieniem do nauczania kanonistów i różnych szkół prawa karnego, bez odnoszenia się jednak do przepisów Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, które, zdaniem Autora, wymagają oddzielnego opracowania. Książka ma charakter wielopłaszczyznowy, jako że dotyka nie tylko kwestii prawnych. Autor często ucieka się do korzystania z narzędzi z zakresu filozofii i teologii. Wszystko to sprawia, że niniejsza praca nie jest tylko zwykłą analizą historyczną zagadnienia, ale przede wszystkim prawną oceną ewolucji pojęcia poczytalności karnej i jej źródeł w ustawodawstwie kanonicznym.

Podjęta problematyka jest tym bardziej aktualna, że po Soborze Watykańskim II w centrum zainteresowań ustawodawczych jurysprudencji i nauczania kanonistów znajdował się temat pastoralnego wymiaru prawa kanonicznego, innymi słowy – relacji między pastoralną misją Kościoła i prawem w Kościele. Tego typu podejście do prawa kanonicznego w ogólności, a szczególnie do prawa karnego, doprowadziło do spadku zainteresowania i w konsekwencji do zmniejszenia liczby opracowań naukowych i publikacji dotyczących wyżej wspomnianych zagadnień.

Nawet jeśli Sobór Watykański II nie zajmował się w sposób bezpośredni kanonicznym prawem karnym, w stosunku do tej części prawa kanonicznego konieczne było dostosowanie prawodawstwa kościelnego do nowych czasów, jak również do nauczania i propozycji danych przez Sobór. Prawie wszystkie instytucje karnego systemu kanonicznego były przedmiotem szerokiej i ścisłej krytyki. Owocem prac Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo jest aktualne prawo karne, znacznie uproszczone, które ma na uwadze zarówno dobro publiczne wspólnoty Kościoła, jak i osoby prywatnej, sprawiedliwość, jak i *aequitas*, charakter

publiczny, jak i prywatny samego procesu karnego, broniąc w sposób skuteczny praw wiernego, który popełnił przestępstwo.

Poczytalność, jako element subiektywny przestępstwa, oznacza przede wszystkim przypisywalność konkretnego czynu określonej osobie jako jego autorowi. Ponieważ w Kościele istnieje ścisły związek między odpowiedzialnością karną a moralną, poczytane może być sprawcy tylko takie zachowanie, które jest równocześnie sprzeczne z normą moralną, a więc stanowiące grzech ciężki, ujawnione na zewnątrz, wyrządzające szkodę. Dlatego też należy podkreślić, że każde naruszenie prawa jest grzechem, ale nie każdy grzech jest automatycznie przestępstwem. Staje się nim wtedy, gdy wyrządza szkodę wspólnocie, wynikającą z pogwałcenia sprawiedliwości oraz skandalu, który prowokuje.

Między czynem bezprawnym a jego podmiotem musi istnieć głębsza zależność sprawcza – czyn ten musi być w pełni czynem własnym tego, kto się go dopuścił, czyli moralnie poczytalnym. Do poczytania wymaga się, by czynność wykonana przez człowieka miała znamiona działania ludzkiego – *actus vere humanus*. Tę cechę będzie mieć on wówczas, gdy stanie się ona wynikiem jego świadomości i wolnej woli.

Temat poruszony w analizowanej rozprawie, bardzo ważny i aktualny, był przedmiotem wielu dyskusji i kontrowersji podczas procesu rewizji przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Dzięki swojej pracy Autor daje możliwość głębszego poznania tak problematycznego zagadnienia. Wieloaspektowość zagadnienia i jego szeroki zakres ukazują wielką zdolność do syntetycznego przedstawienia poszczególnych zagadnień omawianych w przedmiotowej pracy.

W swojej książce autor przedstawia proces ewolucji dyscypliny kościelnej pod kątem poczytalności sprawcy czynu przestępnego. W opracowaniu podjętej problematyki opiera się zarówno na niezmiernie bogatym zbiorze tekstów źródłowych, przeprowadzając ich krytyczną analizę, jak i na najnowszej kanonicznej literaturze europejskiej. Należy ponadto podkreślić konsekwencję w stosowaniu obranej metody naukowej. Praca jest rezultatem odpowiedzialnie przeprowadzonej i pogłębionej kwerendy oraz osobistych przemyśleń Autora. Została napisana w sposób przejrzysty, z zastosowaniem poprawnego języka naukowego. Wszystko to sprawia, iż stanowi ona jedno z nielicznych całościowych opracowań poświęconych zagadnieniu poczytalności w prawie kanonicznym, wypełniając dość istotną lukę w publikacjach na ten temat.

Zasadniczym celem omawianej książki jest przeprowadzenie monograficznego studium podstaw, źródeł poczytalności karnej chrześcijan *delinquentes*, przy wykorzystaniu narzędzi filozoficznych, teologicznych i przede wszystkim prawnych zawartych w poprzedniej i aktualnej legislacji kościelnej, ze szczególnym odniesieniem do doktryn prawa cywilnego wypracowanych w różnych szkołach prawa karnego.

Studium nie ogranicza się jedynie do zwykłej analizy kanonów, ale także do ukazania różnych koncepcji i punktów widzenia problemu w doktrynie karnej kanonistów i cywilistów. Na specjalne podkreślenie zasługuje – zamierzony i w pełni osiągnięty – zamysł uwypuklenia aspektów wynikających z aktualnego sformułowania kanonów, na które miała głęboki wpływ poprzednia normatywa i doktryna, z jedno-

czesnym wskazaniem istniejących nowości w aktualnym ustawodawstwie. Taki sposób analizy wyżej wspomnianych zagadnień sam w sobie stanowi pewną nowość.

Na strukturę książki składa się pięć rozdziałów. Rozdział pierwszy obejmuje studium historyczno-porównawcze przesłanek filozoficzno-prawnych w rozwoju doktryny dotyczącej źródeł poczytalności w różnych szkołach prawa karnego. Autor, ukazawszy zasługi różnych szkół prawa karnego dla kształtowania się pojęcia poczytalności, zwraca uwagę na fakt, że nie należy ono wyłącznie do jednego z systemów prawa – świeckiego czy kanonicznego. Konkludując dochodzi do wniosku, że nauczanie kanonistów podziela opinię klasycznej szkoły prawa, i utrzymuje, że naturalną podstawą poczytalności karnej jest uzasadniona wolna wola człowieka w jego działaniu. Tak więc przesłanką poczytalności jest wolność chcenia, jako że tylko ona decyduje o tym, że ktoś jest winny w naruszeniu normy, a w konsekwencji tego – odpowiedzialny.

Rozdział drugi omawianej rozprawy w całości został poświęcony sprecyzowaniu pojęcia *christifideles delinquentes* – jako podmiotu poczytalności karnej. Krótkie studium historyczne zagadnienia pozwoliło wydobyć prawdę ukazującą wielkie zainteresowanie Kościoła o dostrzeżenie i obronę godności osoby ludzkiej, nawet wtedy, gdy znajdując się w sytuacji patologicznej, jest ona sprawcą przestępstwa. Konsekwencją takiego podejścia jest wielka odpowiedzialność i pasterska troska właściwej władzy w Kościele w aplikowaniu i uwalnianiu z kar. Wrodzone i własne prawo wymierzania sankcji karnych w Kościele nie może przekraczać limitów wyznaczonych przez *potestas* szczególnie wtedy, gdy mamy do czynienia z wymierzaniem kar poprawczych, których zasadniczym celem jest poprawa sprawcy czynu przestępnego. Kodeks określa kryteria praktycznego realizowania tego prawa w Kościele.

W rozdziale trzecim została przedstawiona problematyka dotycząca przesłanek filozoficzno-moralnych oraz prawnego określenia poczytalności karnej i jej źródeł (wina umyślna i nieumyślna) w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Przepisy zawarte w tym Kodeksie w wolności upatrują istotę ludzkiej aktywności i nadają poczytalności i jej źródłom podstawy moralne; karze zaś przypisują funkcję ekspiacyjną i poprawczą w relacji do osoby winnego.

Analiza prac Papieskiej Komisji do spraw Rewizji Kodeksu, ze szczególnym uwzględnieniem zespołu opracowującego zagadnienia z prawa karnego, będąca treścią czwartego rozdziału recenzowanej pracy, ukazała, że aktualna normatywa kodeksowa jest optymalną odpowiedzią na wszystkie aspiracje Soboru Watykańskiego II i postulaty zawarte w Zasadach reformy kodeksowej. Można powiedzieć, że bez pomniejszenia waloru prawnego Kodeks z 1983 roku zdołał zdefiniować w sposób ostateczny koncepcję prawa karnego i poczytalności z uwzględnieniem słusznej miary człowieka i jego godności jako dziecka Bożego. Rozpatrując źródła poczytalności w tej perspektywie należy stwierdzić, że człowiek, nawet przestępca, znajduje się w centrum uwagi Kościoła, a *salus animarum* staje się ostatecznym celem Jego działania.

W rozdziale piątym zostało poruszone zagadnienie podstaw poczytalności karnej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Autor podkreśla, że każde naruszenie moralnie ciężkie i poczytalne normy karnej stanowi przestępstwo. Każde przestępstwo jest więc grzechem ciężkim. Z tego wynika, że w kanonicznym systemie prawnym, w odróżnieniu od karnych systemów świeckich, nie można mieć poczytalności

karnej z tytułu odpowiedzialności obiektywnej. Kościelny system prawny odrzuca zatem tezę o odpowiedzialności obiektywnej jako tytule oskarżenia. W rozdziale tym została poruszona także kwestia rozróżnienia pomiędzy poczytalnością przestępstwa a koniecznością karalności. Autor wskazał na istnienie różnych okoliczności wpływających na zniesienie lub zmianę kary – w zależności od okoliczności towarzyszących popełnieniu przestępstwa. Konsekwencją tego jest teza domagająca się zawsze istnienia ciężkiej poczytalności, by móc ukarać sprawcę przestępstwa, choć z drugiej strony jej istnienie nie zawsze jest warunkiem wystarczającym, by wymierzyć karę.

Analiza przepisów prawnych dotyczących poczytalności sprawcy przestępstwa pozwoliła Autorowi podkreślić prawno-pastoralny charakter działalności Kościoła w relacji do wymiaru kar. Widziany w ten sposób kanoniczny system karny staje się narzędziem instytucjonalnym na usługach sprawiedliwości i prawdy, i w tym samym czasie – skutecznym narzędziem obrony uprawnień wiernego. W systematycznej analizie aktualnie obowiązujących przepisów Autor ukazał praktyczne zastosowanie podstawowych zasad karnego prawa kanonicznego (pomocniczości i pastoralności), które kierowały jej odnową, ze szczególnym uwzględnieniem ducha miłosierdzia, łagodności oraz słuszności i miłości chrześcijańskiej.

Na uwagę zasługuje obszerna bibliografia dotycząca analizowanego zagadnienia, zamieszczona na końcu książki. Została ona systematycznie uporządkowana i podzielona na źródła i literaturę.

Publikacja, o której mowa, ma bez wątpienia wielką wartość z punktu widzenia naukowego. Zasadniczo stanowi wielki wkład w doktrynę dotyczącą poczytalności sprawcy przestępstwa. Z punktu widzenia metodologicznego jest opracowaniem napisanym z dokładnym zastosowaniem wszystkich zasad metodologii „historyczno-prawnej”. Charakteryzuje się jasnością myśli i omawianych zagadnień oraz obiektywizmem w ich prezentowaniu.

Należy także stwierdzić, że niniejsza książka jest ubogaceniem kanonicznego dorobku naukowego w zakresie prawa karnego o bardzo wartościowe studium dotyczące poczytalności sprawcy przestępstwa. Uwzględniając aktualność omawianego w niej zagadnienia oraz rzetelność naukową i redakcyjną prezentowanej pracy, a także możliwość jej wykorzystania w kanonicznej praktyce sądowej, należy stwierdzić, że opracowanie jest godne polecenia, a może nawet przybliżenia go polskiemu czytelnikowi w formie polskiego wydania.

Bp Artur Grzegorz Miziński
Katedra Kościelnego Prawa Procesowego WPPKiA KUL